

Marie ROUBALOVÁ – Roman KRALIK – Miroslav TVRDOŇ –
Hedviga TKÁČOVÁ – Patrik MATURKANIČ – Ľubomír HLAD

**Násilí na ženě a jeho následky podle Tanachu a rabínské literatury.
Historické a sociologické perspektivy**

Abstract

Torat Moshe protects some of the weakest members of society - mothers and unborn children. It points out that death caused by the perpetrator is never an isolated issue. The death of one human being means the death of other potential human beings. The aim of the provision at hand, despite the wrongdoing committed by the perpetrator, was not (according to most rabbinic interpreters) to punish him (by killing or injuring), but only to compensate for the damage. The intention is to settle the imbalance in interpersonal relationships. Torat Moshe tries to prevent fights between men (brothers) by pointing out how terrible things can happen to them. The ambiguity of the Hebrew text Torat Moshe reinforces this goal, because although in practice the rabbis required only monetary compensation, the text is formulated so that the wrestler fears that his own life will be required for a failed life and his own body will be damaged for body damage. In addition, a court decision on an offender, however merciful, cannot affect the decision of heaven - the offender can still be punished by death (accidental immediate death, death before the age of fifty or sixty, etc.) regardless of the decision of the provincial court. Torat Moshe demands the same right for all: "You will have one right for both the guest and the natives. I am the LORD your God."

Keywords: pregnant woman, legal consequences, Torat Moshe, perpetrator, compensation of the damages

„Musíme se vskutku stát těmi, kdo jsou uvědoměni, abychom mohli zvolit dobro - ale žádná vědomost nám nepomůže, jestliže jsme ztratili schopnost dojmout se utrpením jiné lidské bytosti...“

*Erich Fromm*¹

Biblická zpráva se zaměřuje na několik různých konceptů, kterými lze definovat nejen vztah mezi Bohem a člověkem, ale i vzájemný vztah mezi lidmi. Ve vztahu

---

¹ FROMM, E. 1996. *Lidské srdce*, Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996, s. 177.

k jiným má člověk pozici ochránce², průvodce³, je tím, kdo odměňuje, i tím, kdo trestá⁴, tím, kdo respektuje, i tím, kdo ubližuje⁵. Podle rabínského práva je člověk, který vztáhne ruku na jiného člověka, nazván *raša* – „svévolník“, „zlosyn“. ⁶ Toto označení mu náleží i v případě, že svůj čin nedokoná⁷ a dotyčného neuhodí, protože bylo řečeno: „Proč chceš udeřit svého druhu? Text neříká *lama hikita* (proč jsi udeřil), *ale lama take* (proč chceš udeřit).“⁸

Torat Moše v knize Šemot 21,22-25 popisuje jeden z případů, kdy byl úder dokonán. Při rvačce mužů podle něj došlo k udeření či spíše *sražení* těhotné ženy, která se ocitla v nesprávné chvíli na nesprávném místě. Tímto způsobem chápe uvedený text Raši: „Hádají-li se muži - jeden s druhým. A měl-li v úmyslu udeřit svého druhu a /místo toho/ udeřil ženu...“⁹

Obdobne jak Raši chápou uvedený text i ti, kdo na něj svými komentáři navazují. Zpravidla je proto předpokládáno, že žena byla v tomto případě udeřena neúmyslně.¹⁰

V takovém případě je žena pravděpodobně zcela bez viny. Text nezvažuje zodpovědnost matky, která své nenarozené dítě vystavila vážnému nebezpečí, když se lehkovážně připletla do sporu mužů. Snad to byl její vlastní manžel, kterému se bez ohledu na svůj stav rozhodla pomoci, podobně jak to vidíme v knize Devarim: „Muži se budou spolu rvát jeden s druhým a přistoupí žena jednoho, aby vyrvala svého muže z rukou toho, který ho bije...“ (25,11-12).

Veškerá vina za udeření těhotné ženy, bez ohledu na pohnutky, které ji do pranic přivedly, padá v tomto případě na muže. To však neznamená, že by její jednání bylo schvalováno, jak ukazuje požadavek Tanachu na okamžitý a velmi přísný trest (useknutí dlaně) v předchozím případě ženy bránící svého muže (Devarim 25,11-12). Podle Beneše není jisté, zda byl tak přísný trest stanoven jen z toho

² VYMETALOVA HRABAKOVA, E. – KONDRLA, P. – VLASOVA, V. K. – DMITRICHENKOVA, S. V. – PASHANOVA, O. V. 2020. Human as the protector of creation. In *Xlinguae*. ISSN1337-8384, 2020, roč. 13, č. 3, s. 13-21.

³ NABERGOJ, I. A. 2019. Special features of Jewish laments and mourning rituals in honor of the dead in an anti-semitic environment. In *Traditiones*. ISSN 0352-044, 2019, roč. 48, č. 2, s. 19-47.

⁴ Tématům odměny, trestu a odpuštění v hebrejské Bibli se věnuje Krašovec. KRAŠOVEC, J. 2019. God's justice between punishment and forgiveness in the Hebrew bible. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 4, s. 877-890.

⁵ CVETEK, R. – CVETEK, M. 2018. The concept of respect in the bible and in modern sciences: A descriptive model of respect in interpersonal relations. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2018, roč. 78, č. 3, s. 855-869.; JUHANT, J. – STRAHOVNIK, V. 2011. Is an empathic society of dialogue possible? In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2011, roč. 71, č. 4, s. 495-509.

⁶ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel 5,2.

⁷ Člověk, který svůj čin dokonal a udeřil svého bližního, měl být „vyobcován a nemohl být započítán do minjenu při bohoslužbě, dokud nebyl bejt dinem znovu včleněn po svém slibu, že se bude řídit rozhodnutím soudu.“ (Kicur šulchan aruch 184,1).

⁸ Kicur šulchan aruch 184,1.

⁹ Raši, Šemot 21,22.

¹⁰ BT, Sanhedrin 79b; RAŠI, Šemot 21,22; Rabejnu Bachja, Šemot 21,22.

důvodu, že žena muži sáhla na ohanbí (čím ho veřejně ponížila a zesměšnila) nebo proto, že její chování bylo zcela nepatřičné:

„Žena jedná zcela samostatně tam, kde jednat samostatně zřejmě nemá... žena jedná tam, kde má patrně jednat muž..., žena se chová, jako by byla soudcem v tomto sporu a tím překračuje své kompetence..., žena chtěla zachraňovat svého muže nepřiměřeným, resp. nepřipustným způsobem... ženino počínání může být problematické i tím, že je iracionální... Useknutí dlaně může mít roli výstražného příkladu či preventivního varování ženám, aby samy sebe držely v kázni..“¹¹

1. Kontext ustanovení Šemot 21,22-25 v Tanachu

Případ neúmyslného udeření těhotné ženy (Šemot 21,22-25) je v Torat Moše uveden v rámci *Kodexu smlouvy* (Šemot 20,22-23,33). Jeho příkazy a ustanovení se týkají základních oblastí lidského života. Ustanovení o udeření (sražení) těhotné ženy je uvedeno v oddílu, který je věnován občanskému a trestnímu právu (Šemot 21,1 - 22,20).

Kodexu smlouvy v knize Šemot předchází vyhlášení *deseti slov* (Šemot 20,1-17) se svými bezpodmínečně platnými ustanoveními (apodiktické právo). Z nich dvě se týkají námi zkoumaného textu, který je na konkrétním případě osvětluje (kazuistické právo). První je příkaz: „Nemůžeš přece vraždit“ (Šemot 20,13). Příkaz chrání život člověka (včetně vlastního života a života ještě nenarozeného plodu). Použité hebrejské sloveso *racach* vyjadřuje nelegitimní zabití, které může být úmyslné i neúmyslné. Druhým je příkaz „Nemůžeš přece krást“ (Šemot 20,15). Tento příkaz zahrnuje i případ, že člověk svým jednáním způsobil škodu tím, že snížil hodnotu cizího majetku. U těhotné ženy mohla být úderem více či méně (podle následků úderu) snížena její kupní cena na trhu s otroky. Ustanovení o neúmyslném ublížení těhotné ženě je jedním z mnoha případů, kdy Torat Moše ukazuje, že nejen vražda a krádež, nýbrž i neúmyslné zabití či poškození jiného člověka má právní důsledky (viz zákon o útočištných městech v knize Devarim 19).¹²

V rámci ročního synagogálního čtení Torat Moše je ustanovení o udeření či sražení těhotné ženy zařazeno mezi *mišpatim*, která jsou uvedena v osmnácté paraše (nazvané rovněž „*Mišpatim*“). Jednotlivá *mišpatim* jsou

¹¹ BENEŠ, J. 2012. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent – Orion, 2012, s. 188-189.

¹² Blíže k tomuto tématu viz. BENEŠ, J. 2012. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent – Orion, 2012, s. 96-103.

zpravidla považována za právní ustanovení, směrnice a vzorové rozsudky používané při rozhodování sporů soudci nebo staršími. Nelze však ani vyloučit, že minimálně některá z nich jsou „prováděcí pravidla“, jejichž použití v praxi umožňovalo vyřešit spor zdravým rozumem (tzv. *zákony moudrosti*) bez použití soudního tribunálu nebo jiné podobné instituce, případně (což se zdá pravděpodobnější) pouze s jejich dohledem.¹³

Mnohé z *mišpatim* se týkají nejslabších a nejzranitelnějších členů společnosti - vdov, sirotků, hostů (bezdomovců), které je nezbytné ve společnosti chránit. Také případ neúmyslného udeření (sražení) těhotné ženy v bitce se týká slabé a velmi zranitelné osoby (resp. osob).

2. Nejasnosti v hebrejském textu Šemot 21,22-25

Text popisující okolnosti a následky udeření (resp. sražení) těhotné ženy v Torat Moše (Šemot 21,22-25) je velmi stručný: „Když se muži budou rvát a udeří těhotnou ženu *tak, že potratí*, ale nepřijde o život, musí pachatel zaplatit pokutu, jakou mu uloží muž té ženy; odevzdá ji prostřednictvím rozhodčích. Jestliže o život přijde, dáš život za život. Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, spáleninu za spáleninu, modřinu za modřinu, jizvu za jizvu.“

Uvedené znění textu podle Českého ekumenického překladu je jasné a nevzbuzuje žádné pochybnosti. Hebrejský text Šemot 21,22-25 však obsahuje několik nejednoznačných výrazů, znesnadňující jeho interpretaci. Nejasné jsou především následky, které úder způsobil a také to, komu je způsobil. Hebrejský text připouští: (1) Nežraněné dítě a nezraněná matka; (2) zraněné dítě a nezraněná matka; (3) zraněná matka a nežraněné dítě; (4) zraněná matka a zraněné dítě; (5) mrtvé dítě a nezraněná matka; (6) mrtvé dítě a zraněná matka; (7) mrtvá matka a nežraněné dítě; (8) mrtvá matka a zraněné dítě; (9) mrtvá matka a mrtvé dítě; (10) živé nebo mrtvé dítě, živá nebo mrtvá matka (případně oba) a zranění muži, kteří se prali; (11) mrtvé dítě nebo mrtvá matka (případně oba) a muž, který za svůj čin zemře následkem zranění při popravě. Kterou z uvedených variant měl autor na mysli, je nejasné, jak ukazují následující pokusy o doslovný překlad textu Šemot 21,22-25 a jeho výklad.

2.1 Následky udeření či sražení těhotné ženy, když nedošlo k „ason“ (Šemot 21,22)

Pachatel, který udeřil (resp. srazil) těhotnou ženu a ona v důsledku toho předčasně porodila¹⁴ (dosl. *její děti vyšly*), ale nedošlo k *ason*, musel zaplatit pokutu ve

¹³ JACKSON, B. S. 2006. *Wisdom Laws: A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*. Oxford: University Press, 2006, s. 382.

¹⁴ Mnozí (včetně Českého ekumenického překladu) slova „vyjdou děti“ překládají jako „potratila“. Děti mohly vyjít z těla matky mrtvé, ale stejně tak mohly být živé. Verbum „vyšlo“ (hebr.

výši stanovené manželem poškozené ženy (Šemot 21,22). Co znamená, že nedošlo k *ason* je nejasné.

V Tanachu je výraz *ason* používán zřídka, a tak není zcela jisté, co přesně označoval. Vzhledem k textu Šemot 21,22 jsou zvažovány následující možnosti:

- (a) Nedošlo k žádnému fyzickému úrazu či poškození (*ason* jako vážné zranění vyžadující následné lékařské ošetření nebo dlouhodobou péči); (b) Nedošlo ke smrtelnému zranění (*ason* jako smrtelný¹⁵ úraz nebo nehoda v návaznosti na vyprávění knihy Berešit o Josefovi, kde se *ason* používá v tomto významu¹⁶); (c) Nedošlo k vážné nebo smrtelné nehodě, za kterou by byl někdo právně zodpovědný; (d) Nedošlo k žádné zjistitelné škodě¹⁷; (e) Nedošlo ke zformování plodu do podoby člověka vzhledem ke krátké době těhotenství ženy. Rabínská tradice z uvedených možností rozvíjí první čtyři. Poslední pátou možnost bere v úvahu Filón Alexandrijský a řecké překlady Tóry.¹⁸

2.2 Doslovný překlad textu Šemot 21,22 s poznámkami rabínů k tomuto textu

Text Šemot 21,22 má pravděpodobně následující doslovný význam, který v závorkách doplňujeme poznámkami založenými na rabínských interpretacích:

„A když se muži či lidé¹⁹ budou rvát (s úmyslem zabít se)²⁰ a udeří (resp. *srazí* či *narazí* na)²¹ těhotnou (židovskou²²) ženu, tak, že vyjdou (předčasný

---

jaca) se v Tanachu používá pro narození mrtvého (Bemidbar 12,12) i živého dítěte (Šemuel bet 12,14-23). Chce-li autor čtenáře seznámit se stavem dítěte, musí následně jeho stav blíže popsat, což ale autor v tomto případě neučinil.

¹⁵ „Ason je smrt.“ (Mechilta deRabi Jišmael, Šemot 21,23).

¹⁶ V narativech je použití výrazu *ason* pro smrt člověka poměrně běžné. V právních textech je však jeho použití pro smrt poškozeného velmi neobvyklé. Abaje se domnívá, že *ason* je odkazem na „smrt prostřednictvím nebes“ (Abaje, Berešit 42,38).

¹⁷ Rabějnu Bachja, Šemot 21,22.

¹⁸ Filón Alexandrijský a Septuaginta *ason* chápe jako *zformování*. Skutečnost, že nedošlo k *ason*, by pak znamenalo, že ještě nedošlo k zformování plodu do podoby dítěte (do narození by tak plod neměl právní status osoby) a pachatel tak není vinen vraždou (LXX: „Když žena potratí dítě, /které ještě/ nebylo vyvinuté, musí muž zaplatit pokutu.“; Srov.: JUDAEUS-SPECIAL LAWS. Filón Alexandrijský. [online]. s. 108-109. [cit. 2020. 03. 09.] Dostupné na internete: <https://www.loebclassics.com/view/philo_judaeus-special_laws/1937/pb_LCL320.473.xml>.

¹⁹ Septuaginta v Ex 21,22 uvádí, že muži byli dva.

²⁰ Hebr. *Jinacu* (nifal od slovesa *naca* - *rovali se, hádali se / úmyslně/*). Toto sloveso často popisuje boj, při němž se dvě strany snaží navzájem zabít (BT, Sanhedrin 79a).

²¹ Hebr. *Nagaf* - „porazil“, „poválil“, „tvrdě napadnul“, „strčil“ a „udeřil“ (RAŠI, Šemot 21,22); odlišné od slovesa *hika* - udeřil přímým úderem.

²² Rabínské právo v tomto případě uvažuje pouze o židovské ženě. V případě ženy, která by během těhotenství konvertovala, není již židovský manžel majitelem jejího nenarozeného dítěte a uvedené ustanovení knihy Šemot se jej netýká (Mišna, Bava kama 5. 4.1).

porod²³ nebo neúmyslně způsobený potrat²⁴ plodu)²⁵ její děti²⁶ (plurálový tvar *jeladim*²⁷ pravděpodobně neodkazuje na více četné těhotenství; spíše jde o abstraktum odkazující na vše, co z ženy při porodu vychází: dítě, placenta, krev, voda),²⁸ a nebude (vážný nebo smrtelný) úraz/poškození (není však jasné komu se *ason* nestal), musí být (pachatel) určitě (finančně) pokutován²⁹ (výše pokuty se odvíjí od hodnoty ženy před porodem a po porodu),³⁰ jak mu uloží manžel (účastníkem jednání o finančním vyrovnání není poškozená žena, ale její manžel, který určuje výši náhrady. Z toho důvodu, že žena nemá vůči dítěti vlastnická práva.³¹

Je to otec /nikoliv matka/, kdo by měl v budoucnu právo prodat své dítě do otroctví, a kdo byl jednáním pachatele ochuzen³² té ženy. Podle názoru rabinů bylo ženě pouze na krátký čas jejím manželem svěřeno semeno (*zera*) jako poklad, který musí opatrovat. Semeno však v každé fázi svého růstu zůstává majetkem otce a právě to je důvod, proč návrh na odškodnění předkládá otec a nikoliv matka³³) a on (tj. pachatel) dá³⁴ (náhradu) prostřednictvím rozhodčích³⁵ (výraz *palil*, plurál *pelilim*, který jsme přeložili jako *rozhodčí* je nejasný).

²³ Běžným hebrejským slovesem, které vyjadřuje, že žena porodila, je *jalda*. Ve stejném významu se používá i sloveso *jaca* (vyšel). Obě slovesa se používají pro běžný i pro rizikový porod. Sloveso *jaldá* se pro těžký porod používá v případě Rachel, která při porodu zemřela nebo Pinchasovy manželky, která při porodu také zemřela (Šemuel alef 4, 19-20). Sloveso *jaca* je použito pro rizikový porod Rivky a Támar. Porod dvojčat byl v té době vždy velmi rizikový (Berešit 25, 22-26; 38, 27-30). Dále je sloveso *jaca* použito o porodu po udeření (resp. sražení) matky ve vřavce mužů (Šemot 21, 22-24) a pro porod mrtvého dítěte: „jehož tělo je z poloviny stráveno, hned jak vyšlo z matčina lůna“ (Bemidbar 12,12). Sloveso *jaca* popisuje v Tanachu častěji porod živého dítěte (Berešit 25, 25-26; 38, 28-30; Devarim 28,57; Jirmejahu 1,5; 20,18; Ijob 1,21; 3,11; 10,18; Kohetel 5,14).

²⁴ Z toho důvodu LXX; ČEP a další překládají jako „potratí“.

²⁵ V textu není výslovně uvedeno, zda děti vycházející z matky jsou nebo nejsou schopné života. Rozhodující bylo, v jakém měsíci těhotenství k útoku došlo.

²⁶ Dítě opouštějící dělohu je označeno jako *jeled* bez ohledu na to, zda bylo či nebylo schopné života.

²⁷ Samaritanus zde užívá substantivum v singuláru. Targum Onkelos ponechává tvar plurálu bez vysvětlení.

²⁸ Za předpokladu, že v textu je míněn potrat, lze zvážit, zda nejde o případ, kdy žena vlivem prodělaného potratu nebude již schopna mít další děti. Pachatel by tak způsobil nejen smrt dítěte, nýbrž i všech dětí, které se ženě potencionálně mohly narodit.

²⁹ Nífal od hebrejského slovesa *anaš* (dosl. *on bude jistě potrestán*).

³⁰ Mišna, Bava kama 5. 4. BT, Bava kama 49a.

³¹ Tur haAruch, Šemot 21,22.

³² Chizkuni, Šemot 21,22; Rabejnu Bachja, Šemot 21,22. Nachmanides upozorňuje, že škoda není zcela přesně zjištělná, protože nelze s absolutní jistotou říci, že žena by skutečně porodila živé a životaschopné dítě. (Ramban, Šemot 21,22).

³³ Rabejnu Bachja, Šemot 21,22.

³⁴ „Ten, kdo udeřil, dá náhradu za způsobení potratu.“ (Raši, Šemot 21,22).

³⁵ Mechilta deRabi Jišmael 21. 23.

Zpravidla je chápán jako:

(1) *Rozhodčí* nebo *soudce*.³⁶ „Pelilim“ by tak tvořili určitý druh tribunálu starších, dohlížejících na správné vypořádání obou stran při trestním řízení (*pelilija*). Manžel poškozené by před ně předvolával pachatele, aby mu jejich prostřednictvím uložil pokutu.³⁷ Tímto překladem však v textu vzniká určité napětí s údajem, že náhradu stanoví manžel postižené (chápano jako mimosoudní vyrovnání). Rozhoduje-li o výši náhrady manžel, k čemu je potřebná přítomnost soudců? Podle některých rabínů byla přítomnost *pelilim* nezbytná proto, aby schválili výši náhrady stanovené manželem (peněžní náhradu totiž například podle rabi Jicchaka musí vždy posuzovat soud³⁸) a předali obnos manželovi poškozené ženy. Podle jiných rabínů byla přítomnost *pelilim* nezbytná pouze tehdy, když byl požadavek manžela podle názoru pachatele nepřiměřený.³⁹ Přítomnost *pelilim* tak napravuje „jistou právní neurčitost“⁴⁰ ustanovení o rozhodování manžela v této věci.

(2) Výraz *pelilim* může být překládán také *podle rozhodnutí* nebo *podle odhadu* /manžela/, čímž by bylo napětí mezi *rozhodnutím manžela* a *rozhodnutím soudního tribunálu* z textu odstraněno,⁴¹ ale právní neurčitost by zůstala. Výsledný text by pak zněl: A on (pachatel) dá (náhradu) podle rozhodnutí/odhadu (manžela).

(3) *Pelilim* může být také přeloženo jako *předčasné narození*. Výsledný text by pak zněl: A on (pachatel) dá (náhradu) za předčasné narození.

2.3 Komu z aktérů byl či nebyl způsoben 'ason'?

Ve zkoumaném textu je nejasné nejen to, co znamená *ason*, nýbrž i to, komu byl či nebyl *ason* způsoben. Zvažováno může být několik možností:

1) *Ason* se může vztahovat k matce i dítěti:

„A když se muži budou rvát a udeří těhotnou ženu, tak, že vyjdou její děti a nebude mít (vážný/smrtný) úraz/poškození (matky a dítěte), musí být (i přesto pachatel) určitě pokutován (za ohrožení života matky a dítěte předčasným porodem, za způsobenou bolest matce a dítěti a za veřejné ponížení ženy), jak mu uloží manžel té ženy. a on dá (náhradu)

³⁶ „Podle výroku soudců.“ (Raši, Šemot 21,22). V případě, že není pachatel identifikován, platí podle názoru některých komentátorů pokutu představitelé města. WESTBROOK, R. 1986. *Lex Talionis and Exodus 21, 22-25*. In *Revue Biblique*. ISSN 2547-2135, 1986, roč. 93, č. 1, s. 52-69.

³⁷ Mechilta deRabi Jišmael 21,23.

³⁸ JICCHAK BEN MOŠE Z VÍDNĚ. [s. a.] Or zarua. [online]. [cit. 2020. 12. 11.] Dostupné na internetu: <https://www.sefaria.org/Ohr_Zarua?lang=bi>.

³⁹ Rabejnu Bachja, Šemot 21,22; Ibn Ezra, Šemot 21,22.

⁴⁰ BIČ, M. 1975. *Exodus – Leviticus. Druhá a třetí kniha Mojžišova. Starý zákon, překlad s výkladem*. II. Praha: Kalich, 1975, s. 134.

⁴¹ TIŇO, J. (ed.). 2013. *Komentáře k Starému zákonu: Exodus. III*. Trnava: Dobrá kniha, 2013, s. 563.

prostřednictvím rozhočích a když bude (vážný/smrtelný) úraz/poškození (matky a dítěte) dáš duši za duši.“⁴²

2) *Ason* se může vztahovat pouze k matce:

„A když se muži budou rvát a udeří těhotnou ženu, takže vyjdou její děti, a nebude (vážný/smrtelný) úraz/poškození (matky; pravděpodobně rovněž v tom smyslu, že matka bude moci mít po tomto incidentu další děti), /i přesto/ musí být (pachatel) určitě pokutován (za smrt dítěte), jak mu uloží manžel té ženy (výši částky navrhuje otec, protože soud nemůže stanovit přesnou míru poškození plodu, jehož schopnost života je až do narození značně nejistá).“⁴³

Z těchto důvodů nemůže být soudně stanovena přesná částka, jakou má být poškození nahrazeno.⁴⁴

3) *Ason* se může vztahovat pouze k dítěti:

„A když se muži budou rvát a udeří těhotnou ženu, takže vyjdou její děti a když nebude (vážný/smrtelný) úraz/poškození (dítěte) musí být (pachatel) určitě pokutován (za ohrožení života matky a dítěte), jak mu uloží manžel té ženy. A on (pachatel) dá (náhradu) prostřednictvím rozhočích a když bude (vážný/smrtelný) úraz/poškození (dítěte),,,,,,, dáš duši za duši.“

4) *Ason* se může vztahovat k míře zformování plodu do podoby člověka:

„A když se muži budou rvát a udeří těhotnou ženu, takže vyjde její plod, když (ještě) nebyl zformován (do podoby člověka), musí být (pachatel) určitě pokutován (za ztrátu nezformovaného plodu), jak mu uloží manžel té ženy a on dá (náhradu) prostřednictvím rozhočích, ale jestliže (již) došlo k zformování plodu (do podoby člověka), dáš (za ztrátu zformovaného plodu) duši za duši (život za život).“⁴⁵

Z uvedených možností je nejpravděpodobnější, že se *ason* vztahuje na matku i dítě nebo pouze na matku. K těmto dvěma interpretacím se také příkládní většina rabínských komentátorů. Nejméně pravděpodobné je, že by se *ason* vztahoval pouze na dítě (či na míru zformování plodu). Tato možnost je velmi

⁴² FISHBANE, M. 1985. *Biblical Interpretation in Ancient Israel*. New York: Oxford University Press, 1985, s. 93.

⁴³ BT, Nida 44b.

⁴⁴ Ramban, Šemot 21,22.

⁴⁵ Septuaginta chápala zkoumaný text tak, že zcela zformovaná osoba je chráněna zákonem odplaty, zatímco plod, který nebyl zcela zformován, tímto způsobem chráněn nebyl.

nepravděpodobná, protože za život matky by byla požadována jen pokuta, zatímco za život dítěte by byl požadován život pachatele.

2.4 Udeření těhotné ženy, když došlo k „ason“ v kontextu předchozích veršů (Šemot 21,23-25)

Pachatel, který udeřil těhotnou ženu, následkem čehož došlo k „ason“, musel dát duši za duši, jak je stanoveno v Šemot 21,23: „Ale jestliže dojde k (vážnému/ smrtelnému) úrazu/ poškození (matky, dítěte⁴⁶ nebo matky a dítěte), dáš duši za duši (*dáš život za život*, tj. *usmrtíš* nebo *dáš /živou/ duši za /mrtvou/ duši*). Tato druhá možnost by vysvětlovala, proč nebylo použito obvyklé slovní spojení *mot jumat* – bude určitě vydán na smrt).“⁴⁷

Podle některých interpretů byly předcházející verše z Šemot 21,22-23 původně samostatné a verše 24-25 k nim byly přidány později redaktorem, zvláštní použití výrazu *ason* v právním textu pro *smrtný úraz* bylo použito proto, že se nevztahovalo na živého člověka, který byl zabit, nýbrž na usmrcení ještě nenarozeného plodu. Podle této interpretace by šlo ve verši 22 o *předčasný porod* a ve verši 23 o *potrat plodu*. Za předčasný porod dítěte by jeho otci náležela finanční kompenzace, za potrat plodu by byl požadován život za život nebo živá duše za mrtvou duši.⁴⁸

Pozdější připojení veršů 24 a 25 k předchozím veršům způsobilo, že verš 23 přestal být vnímán jako verš, který se vztahuje na potrat plodu a začal být vnímán jako verš, který se vztahuje na smrt matky, i když pro takovou smrt je zde použít v právních textech neobvyklý výraz *ason* běžný v tomto významu pouze v narativech.⁴⁹

2.4.1 „Duše za duši“ jako trest smrti

Podle některých rabínů nám text Šemot 21,22-25 prikazuje, aby muž, který neúmyslně narazil na těhotnou ženu a nešetrně jí stiskl lůno a ona v důsledku toho potratila, byl pouze pokutován (za život plodu). Není trestán za vraždu dítěte, protože není jisté, zda by se dítě narodilo živé, kdyby k incidentu nedošlo. V případě, že žena tento náraz a předčasný porod nepřežila, je muž vinen její smrtí a je požadována *nefeš za nefeš*.

⁴⁶ Tur haAruch, Šemot 21,22.

⁴⁷ JACKSON, B. S. 2006. *Wisdom Laws: A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*. Oxford: University Press, 2006, s. 382.

⁴⁸ JACKSON, B. S. 2006. *Wisdom Laws: A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*. Oxford: University Press, 2006, s. 382.

⁴⁹ JACKSON, B. S. 2006. *Wisdom Laws: A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*. Oxford: University Press, 2006, s. 382.

Požadavek *nefeš* (duše) za *nefeš* bývá někdy interpretován jako příkaz, aby byl pachatel usmrcen: „Někteří /z našich učitelů/ říkají: Skutečný život.“⁵⁰ Ustanovení Tóry by v tomto případě mělo především preventivní funkci: „Celý Izrael ať o tom uslyší a ať se bojí. Nikdy ať se mezi vámi nestane něco tak zlého.“⁵¹ Rabíni si uvědomují, že požadovat trest smrti je sice spravedlivé („život za život“), ale není to milosrdné a bez milosrdenství svět ani člověk nemůže obstát.⁵² Raši z toho důvodu předpokládá, že život za život by měl být brán pachateli pouze prostřednictvím nebes.

Zavádět pravidlo život za život do právní praxe by sebou přineslo mnohé problémy a bylo by příčinou dalších nespravedlností. Je zhola nemožné zajistit, aby dva životy, které byly zmařeny (jeden trestným činem, druhý jako trest za něj), byly rovnocenné. Rabíni upozorňují, že v takovém případě není možné zajistit, aby trest byl spravedlivý (například když bude za život zdravého člověka brán život smrtelně nemocnému a naopak).⁵³

Odsouzení pachatele k trestu smrti je nespravedlivé i vůči pozůstalým, protože jim nepřináší žádnou finanční kompenzaci. V případě, kdy byl pachatel odsouzen k trestu smrti, totiž nemohl být podle rabínského práva zároveň odsouzen k peněžité pokutě (vymáhán je vždy pouze těžší z obou trestů).⁵⁴ Pokuta nemohla být uložena dokonce ani v případě, kdy vynesení trest smrti nebyl vykonán.⁵⁵ Někteří rabíni se však domnívají, že v případě, kdy je pokuta placena jiné než poškozené osobě (v našem případě otci dítěte), může být pokuta vyžadována i v případě, že byl pachatel odsouzen k trestu smrti.⁵⁶

Dokonce je sporné, zda lze muži, který udeřil těhotnou ženu a ta následkem toho zemřela, uložit trest smrti. Podle Torat Moše má být usmrcen⁵⁷ člověk, který uhoď jiného a on v důsledku toho zemře, v případě, že to bylo úmyslné zabití (vražda): „Za život vraha nepřijmete výkupné; jako svévolník je hoden smrti a musí zemřít.“ (Bemidbar 35,31).

---

⁵⁰ Raši, Šemot 21,23. Raši sám však tento názor nesdílí a přiklání se k vysvětlení, že jde spíše o finanční náhradu (viz dále).

⁵¹ Devarim 13;12; srov. 17,13; 19,20.

⁵² Berešit raba 12,15.

⁵³ BT, Bava batra 84a.

⁵⁴ Mechilta deRabi Šimon bar Jochaj k Šemot 21,22-23; BT, Ketuvot 35a; 37a,b; Daf Ševuj, Šemot 21,22.

⁵⁵ BT, Gitin 52b. Podle rabího Meira to platilo za předpokladu, že byla uplatněna jediná žaloba a pachatel byl odsouzen k trestu smrti (BT, Ketuvot 33b).

⁵⁶ BT, Sanhedrin 79b.

⁵⁷ Šemot 21,12.

V případě neúmyslného usmrcení (zabití)⁵⁸ se pachatel mohl zachránit útekem k oltáři svatyně nebo do útočištného města.⁵⁹ Rabi Chiskija se domnívá, že z tohoto důvodu nelze útočníka k trestu smrti odsoudit.⁶⁰ Jeho odpůrci namítají, že u mužů, kteří se spolu perou tak divoce, že při tom srazí těhotnou ženu, lze předpokládat, že se chtějí navzájem zabít.⁶¹ Zabití ženy nebo dítěte (případně obou) bylo sice neúmyslné, ale prvotním úmyslem pachatele bylo zabít (druhého muže). Skutečnost, že byla zabita žena místo muže, není důvodem, proč by (podle těchto rabínů) neměl být pachatel odsouzen k trestu smrti odsouzen:⁶² „Když cílem hádky bylo zabít svého protivníka, nezáleží na tom, že člověk omylem zabil nesprávný cíl.“⁶³

V případě, že byly důsledky udeření ženy fatální, připravil pachatel jejího muže o možnost mít s ní potomstvo. Z toho důvodu existují i hypotézy, že poškozený mohl požadovat, aby rovněž pachatel byl zbaven této naděje (na základě ustanovení obsažených v zákonících okolních zemí). Život pachatelovy ženy nebo dcery by tak byl požadován za život ženy poškozeného. Matky případně dcery by tak (podle této hypotézy) byly zástupně trestány za provinění svých manželů či otců, což by však nebylo vůbec spravedlivé.⁶⁴

2.4.2 „Duše za duši“ jako finanční kompenzace

Rabíny je však požadavek *nefes* za *nefes* zpravidla interpretován jako finanční kompenzace, a nikoliv jako trest smrti: „A někteří /z našich učitelů/ říkají: Majetek, nikoliv skutečný život, protože ten, kdo měl v úmyslu zabít jednoho, ale zabil druhého, je osvobozen od smrti a zaplatí jeho dědicům za něho náhradu, jak kdyby byl prodán na trhu /s otroky/.“⁶⁵

Tomu odpovídá také sloveso *natan* (dal) použité v této souvislosti v hebrejském textu. To se dá použít k vyjádření peněžní náhrady, když připustíme, že ve zkoumaném textu bylo vynecháno slovo *kesef* (stříbro). Manželovi poškozené ženy měla být poskytnuta finanční náhrada (pravděpodobně

⁵⁸ Šemot 21,13.

⁵⁹ Bemidbar 35,6; Devarim 19,2.6; Melachim alef 1,51; 2,28.

⁶⁰ BT, Bava kama 35; Daat zkenim, Šemot 21,23.

⁶¹ Chizkuni, Šemot 21,22.

⁶² BT, Sanhedrin 79a; Daat zkenim, Šemot 21,23.

⁶³ Chizkuni, Šemot 21,22.

⁶⁴ HOUTMAN, C. 2000. *Exodus. III.* USA: Peeters – Leuven, 2000, s. 166. ; JACOBS, S. 2020. *Deathblows to a Pregnant Woman – What Restitution Was Required?* [online]. [cit. 2020. 08. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.thetorah.com/article/deathblows-to-a-pregnant-woman-what-restitution-was-required>>.

⁶⁵ BT, Sanhedrin 79ab; Srov. BT, Bava kama 72a.

ve stříbře nebo v jiném kovu) případně v jiné přijatelné komoditě (obilí, dobytek) v příslušné finanční hodnotě.⁶⁶

Uvedené ustanovení by potom požadovalo, aby byl finančně odškodněn manžel ženy, která byla náhodně usmrcena při bitce mužů, pravděpodobně částkou, za níž by osoba mohla být prodána do otroctví.⁶⁷ Poškozenému manželovi by získaná finanční kompenzace umožnila zaplatit věno (mohar) za novou ženu. V případě, že manželka úder přežila, ale její dítě zemřelo, musí pachatel odškodnit za dítě manžela ženy (ženu odškodnil pouze za její zranění a bolest, kterou ji způsobil).⁶⁸ V případě, že by manžel zemřel poté, co žena potratila, stalo by se toto odškodnění součástí dědictví.⁶⁹ Pokuta by činila rozdíl mezi vyšší cenou těhotné ženy a nižší cenou ženy, která nebyla těhotná, na trhu s otroky.⁷⁰

Text Tóry je formulován tak, aby bylo zřejmé, že každý člověk, který připravil jinou lidskou bytost o život (bez ohledu na to, co měl či neměl v úmyslu), si zaslouží trest smrti. V případě, že od něj soud vyžaduje pouze finanční náhradu, je to jen velké milosrdenství, kterého se mu po jeho zlém činu dostalo ze strany soudců. Zároveň rozhodnutí soudu udělit finanční kompenzaci nebo dokonce udělit milost nemůže mít žádný vliv na rozhodnutí nebes v této věci. Pachatele tak může postihnout trest smrti (náhodná okamžitá smrt, smrt před padesátým nebo šedesátým rokem věku a pod.) bez ohledu na rozhodnutí pozemského soudu.⁷¹

2.5 Zranění za zranění - nesmyslná krutost, přísná spravedlnost nebo bylo vše jinak? (Šemot 21,24-25)

Zákon odplaty (*lex talionis*) - zranění za zranění - je v Torat Moše uveden ve třech právních sbírkách. V Kodexu smlouvy (Šemot 21,24-25); v Zákonu svatosti (Vajikra 24,19-20) a v Deutonomickém zákoníku (Devarim 19,19-21). Formulace zákona odplaty v těchto textech přináší napětí: (a) mezi doslovně chápaným ustanovením Psané Tóry (za předpokladu, že jsou brána v úvahu pouze jednotlivá ustanovení „zranění za zranění“ bez širšího kontextu); (b) ustanovením Ústní Tóry; (c) po staletí trvající rabínskou praxí.

⁶⁶ Text Tanachu potvrzuje, že obrat *natan /kesef/* (Šemot 21,32) se pro finanční kompenzaci používal obdobně jako výrazy: *anoš jeaneš* - „opravdu bude pokutován“ (Šemot 21,22); *ješalem* - „poskytne náhradu, odplatí“ (Šemot 22,3); *kesef jiškol* - „odváží /zaplatí/ částku“ (Šemot 22,16).

⁶⁷ BT, Sanhedrin 79b.

⁶⁸ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 4,1.

⁶⁹ Mišna, Bava kama 5.4; Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 4,2.

⁷⁰ BT, Sanhedrin 79a; Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 4,2.

⁷¹ BT, Ketuvot 30a.

Postoj k těmto ustanovením závisí na tom, zda spravedlnost chápeme jako trest pro pachatele nebo jako odškodnění pro poškozeného. Vyřešit napětí mezi těmi-to dvěma možnostmi potrestáním pachatele (zraněním) a zároveň odškodněním poškozeného (finanční částkou) nelze (viz výše):

„Když člověk vykonal jediný čin, za který mu byly uloženy dva tresty nebo trest a peněžní pokuta, přísnější... osvobozuje... od méně závažného. Ten, kdo například ubodal člověka, nebude platit za košili, kterou mu bodnutím roztrhl.“⁷²

Udeření či sražení těhotné ženy mohlo mít pro ženu i následky, které nebyly smrtelné (tj. nevyžadovaly život za život nýbrž jen zranění za zranění. Text Šemot 21,24-25 požaduje:

„Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, popáleninu⁷³ za popáleninu (*keviija* - „když /člověka/ popálil... i kdyby to bylo jen na... nehtu, což je místo, kde se netvoří jizvy“⁷⁴), otláčeninu za otláčeninu (*peca* - podle jiných *rána*:⁷⁵ „To je rána, z které vytéká krev, protože bylo zraněno /rozdrčeno/ maso.“⁷⁶

Podle některých rabínů je to rána způsobená zbraní, která může způsobit smrtelné zranění /např. meč/⁷⁷), modřinu za modřinu (*chabura* - *zbité místo*⁷⁸; podle jiných *boule*, t.j. „rána, ve které se krev nahromadí, ale nevytéká, ale způsobí zčervenání okolí.“⁷⁹ Podle jiných označuje každé menší zranění než *peca*, zahrnuje např. i pouhé ulomení nehtu⁸⁰).

Uvedený text v první části zmiňuje těžká zranění, která jsou trvalá a lze je považovat za *ason*. Tato devastující zranění snižují kupní cenu poškozené osoby. V druhé části jsou zmíněna zranění, která trvalá nejsou. Podle mnoha rabínů je nelze považovat za *ason* a snížení tržní ceny zpravidla nepůsobí.⁸¹

Přesto však i zranění uvedená v druhé části mohou způsobit poškozené velkou bolest a zakládají nárok zraněné na bolestné. Navíc, není zcela jisté, zda to byla těhotná žena, kdo výše uvedená zranění utržil, i když se právě to zdá na základě

⁷² BT, Sanhedrin 79b.

⁷³ „Popálenina způsobená ohněm.“ (Raši, Šemot 21,25).

⁷⁴ BT, Bava kama 83b.

⁷⁵ LXX: „Ránu za ránu“, srov. Targum Onkelos, Šemot 21,25; Raši, Šemot 21,25.

⁷⁶ Raši, Šemot 21,25.

⁷⁷ Rašbam, Šemot 21,25.

⁷⁸ Raši, Šemot 12,7; Abarbanel, Joel 2,9.

⁷⁹ Raši, Šemot 21,25.

⁸⁰ Rašbam, Šemot 21,25.

⁸¹ BT, Bava kama 84b; RAŠI, Šemot 21,25.

zkoumaného textu nejpravděpodobnější. Zároveň je však možné i to, že zranění způsobil pachatel muži – soupeři, s kterým se rval, a utrží za to odvetná zranění⁸² (tím by se text uvedený ve verších 24 a 25 vrátil k tomu, co bylo řečeno v úvodu verše 22):

„A když se muži budou rvát (a jeden udeří druhého a zmrzačí ho, pak musí dát) oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu...“

Vyjmenovaná zranění jsou skutečně charakteristická pro muže, kteří se rvou o život. Pro těhotnou ženu, která se s muži aktivně nepere, jsou tělo devastující zranění (jako je ztráta ruky nebo nohy) málo pravděpodobná. Dítěte (novorozeněte) se toto ustanovení týkat nemůže, vzhledem k tomu, že u něj rozhodně nelze předpokládat možnost vyražení zubu.

Nejisté je nejen to, kdo uvedená zranění utržil a kdo má utržit odvetná zranění, nýbrž i to, jak vlastně máme požadavek *zranění za zranění* chápat (viz dále).

2.5.1 Trest pro pachatele, který není odsouzen k trestu smrti

Není jisté, zda pro pachatele bylo skutečně požadováno „zranění za zranění“, obdobně jako není jisté, zda byl požadován život za život. *Zranění za zranění* bylo ve starověku běžně praktikováno. Kniha Šoftim zmiňuje případ Adoní-bezeka, kterému uťali palce na rukou i nohou, stejně jak to on sám to učinil sedmdesáti podrobeným králům. (Šoftim 1,6-7).

Tato událost je však zcela mimořádná. Nejde v ní o případ, kdy soud odsuzuje pachatele k trestu *zranění za zranění*, nýbrž o případ, kdy se podle rabínů jedná o *spravedlnost nebes*. Králi se stala stejná věc, k jaké odsuzoval jiné krále („Jak jsem činíval, tak mi Bůh odplatil“⁸³). Bůh je tím jediným, kdo může zajistit spravedlivé naplnění požadavku *zranění za zranění*. Bůh trestá národy a lidi utrpením totožným s tím, které působili druhým.⁸⁴

Praxi *zranění za zranění* v lidském právním systému dosvědčuje Josephus Flavius, který zmiňuje stanovisko saduceů, podle nichž si poškozený v době druhého Chrámu mohl zvolit, zda za své zranění bude požadovat stejné zranění pro pachatele (což bylo charakterizováno jako velmi tvrdý požadavek, který farizeové zmírnili) nebo zda bude požadovat pouze finanční kompenzaci.⁸⁵ Filón finanč-

⁸² JACKSON, B. S. 2006. *Wisdom Laws: A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*. Oxford: University Press, 2006, s. 382.

⁸³ PIATTELLI, D. 1995. Zedaqa: Pursuit of Justice and the Instrument of "Ius Talionis". In *Israel law review* [online]. 1995, vol. 29, no. 1-2, s. 69 [cit. 2020. 18. 10.] Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1017/S0021223700014540>>.

⁸⁴ BT, Sanhedrin 90a.

⁸⁵ FLAVIUS, J. A. [s. a.]. *Flavius Josephus of the Antiquities of the Jews*. [online]. [cit. 2020. 12. 11.] Dostupné na internete: <<https://penelope.uchicago.edu/josephus/ant-1.html>>.

ní kompenzaci, vězení nebo vyhnanství místo *zranění za zranění* odmítal.⁸⁶ Dvě možnosti trestu naznačuje již text Melachim alef:

„Když jel král mimo, vykřikl na něho: Tvůj služebník vyšel do boje. Vtom kdosi vybočil, přivedl ke mně muže a řekl: Tohoto muže hlídej; ztratí-li se, dáš svůj život za jeho život nebo zaplatíš talent stříbra.“ (Melachim alef 20,39).

Rabíny byl však požadavek *zranění za zranění* chápán doslovně jen ojedinele. Podle některých komentátorů mohl být tímto způsobem vnímán jeden z výroků rabi Elizera, který řekl: „Oko za oko (by mělo být chápáno) doslovně“,⁸⁷ podle jiných je tato interpretace mylná. Také o rabi Hunovi bylo řečeno: „(Skutečně) ruku (přestupníka) odřízl.“⁸⁸ Doslovný výklad požadavku *zranění za zranění* prosazoval podle Ibn Ezry rovněž karaitický komentátor Ben Zuta ve své diskuzi se Saadjou Gaonem.⁸⁹

Dokonce i rabíni, kteří připouští možnost potrestání člověka zraněním, to chápou jako krajní a neobvyklé řešení. Připouští jej v případech, kdy nevidí jinou možnost, jak zastavit zločince, nebo v případě, když žena úmyslně veřejně poníží muže, jak jsme již zmínili v úvodu. Ženě, která nevhodně zasáhla do rvačky mužů a vědomě jej tím zahanbila,⁹⁰ měla být bez slitování useknuta dlaň. (Devarim 25,11-12). Rovněž při opakovaném páchání nepravostí, například člověku, který udeřil jiného člověka opakovaně, „je (přípustné) dokonce uříznout mu ruku.“⁹¹

Budeme-li chápat požadavek „*zranění za zranění*“ doslovně, musíme se podle rabínů ptát, kdo a v jaké míře má být zraněn. Logické by bylo vykonat odplatu na pachatelí.⁹² Vážně zranit nebo zmrzačit muže - živitele rodiny, však mohlo zničit celou rodinu. V návaznosti na právní ustanovení okolních národů se někteří badatelé domnívali, že odplata mohla být vykonána na někom jiném z rodiny (zpravidla se zvažuje žena nebo dcera). Tento přístup k trestu by však byl nespravedlivý.

⁸⁶ JUDAEUS-SPECIAL LAWS. [s. a.] *Filón Alexandrijský*. [online] s. 181-182 [cit. 2020. 03. 09.] Dostupné na internete: <https://www.loebclassics.com/view/philos_judaeus-special_laws/1937/pb_LCL320.473.xml>.

⁸⁷ BT, Bava kama 84a.

⁸⁸ BT, Sanhedrin 58b.

⁸⁹ Ibn Ezra, Šemot 21,24.

⁹⁰ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,9-10.

⁹¹ Or zarua 142.

⁹² Jak dokazují sumerské paralelní zákony, které požadují, aby v případě, že po útoku muže zemře dcera svobodného muže, byl muž zabit. TIŇO, J. (ed.). 2013. *Komentáře k Starému zákonu: Exodus. III*. Trnava: Dobrá kniha, 2013, s. 575.

Zranění za zranění mohlo být nespravedlivé i v jiných případech. Požadovat oko za oko v případě, že pachatel má jen jedno oko, je podle rabiho Šimona bar Jochaje (RAŠBI) příliš tvrdé a trestat tímto způsobem nevidomého nelze vůbec.⁹³ Rabi Dostaj se domnívá, že „zranění za zranění“ by bylo vždy nesrovnatelné, např. požadovat velké oko za malé anebo zdravé za nemocné.⁹⁴

Saadja Gaon se ptá, jak má být vypočítána síla odvetného útoku, když pachatel připravil poškozeného pouze o třetinu zraku? Jak má být pachatel udeřen, aby nepřišel o menší část zraku nebo nebyl úplně oslepen?⁹⁵ Podle rabiho Zebida vnímá každý člověk bolest jinak a zranění slabšího a silnějšího člověka nelze srovnávat:⁹⁶ „Vždyť tělo obra je jiné než tělo trpaslíka.“⁹⁷ Zranění se také různým lidem hojí různou rychlostí.⁹⁸ Rabi Abaje učil, že jakékoliv poranění zároveň ohrožuje život člověka (např. při procesu oslepování mohl pachatel zemřít v důsledku infekce) a je proto příliš tvrdým a nespravedlivým trestem.⁹⁹ Zraňování navíc vůbec nekompenzuje postižené osobě její poranění. Není jasné, jak by byly řešeny případy, kdy by při odplatě byly následky těžší, než jaké způsobilo původní zranění. Spravedlivé provádění zranění za zranění je z uvedených důvodů prakticky nemožné.

Rabínská interpretace „zranění za zranění“ zpravidla není doslovná. Pokud existují dva způsoby, jak interpretovat verše Tóry, měli bychom se, podle jejich názoru, držet té, která odráží Boží soucit a prospěch pro člověka spíše než pomstu a utrpení.¹⁰⁰ Podle rabínů žádný soud od časů Mošeho až do dnešních dnů neodsoudil pachatele k trestu *zranění za zranění*,¹⁰¹ protože poranění lidského těla je útok na Boží obraz.¹⁰²

⁹³ BT, Bava kama 84a. Obdobně, když pachatel připraví o oko jednookého a učiní z něj slepce, nebude potrestán stejně, když přijde o jedno oko, protože nebude slepý na rozdíl od své oběti (Rabejnu Bachja, Šemot 21,24). Stejným způsobem argumentuje Kuzari 3,47.

⁹⁴ DAVIS, J. F. 2005. *Lex Talionis in Early Judaism and the Exhortation of Jesus in Matthew 5*. London: Bloomsbury Publishing, 2005, s. 170.

⁹⁵ Saadja Gaon, Šemot 21,24.

⁹⁶ Rabejnu Bachja, Šemot 21,24. DAVIS, J. F. 2005. *Lex Talionis in Early Judaism and the Exhortation of Jesus in Matthew 5*. London: Bloomsbury Publishing, 2005, s. 171.

⁹⁷ BT, Bava kama 84a.

⁹⁸ DAVIS, J. F. 2005. *Lex Talionis in Early Judaism and the Exhortation of Jesus in Matthew 5*. London: Bloomsbury Publishing, 2005, s. 171.

⁹⁹ DAVIS, J. F. 2005. *Lex Talionis in Early Judaism and the Exhortation of Jesus in Matthew 5*. London: Bloomsbury Publishing, 2005, s. 171.

¹⁰⁰ MEDAN, Y. 2017. *An Eye for an Eye*. [online]. [cit. 2020. 10. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.etzion.org.il/en/%E2%80%9Ceye-eye%E2%80%9D>>.

¹⁰¹ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,3-6.

¹⁰² Rambam, More nevuchim 3,41.

2.5.2 *Trest pro pachatele, který je odsouzen k trestu smrti*

Ustanovení zranění za zranění se mohlo týkat pouze muže, který byl za svůj čin odsouzen k trestu smrti. Pachatel by před smrtí ukamenováním zakusil obdobné utrpení, jaké způsobil své oběti. Druhá část zkoumaného textu by měla v tomto případě význam:

„Ale jestliže bude úraz/poškození, dáš duši za duši (usmrtíš ho kameny takovým způsobem, že než zemře, utrhne podobná zranění, která utrhla při jeho útoku těhotná žena), oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nohu za nohu, popáleninu za popáleninu, otláčeninu za otláčeninu, modřinu za modřinu.“

Verše Šemot 21,24-25 by v tomto případě popisovaly extrémní situaci, kdy dochází k vykonání trestu smrti za velmi závažný zločin. A verše nemohou být chápány jako pravidlo pro každodenní život, v něm naopak platí: „Neříkej: Jak jednal se mnou, tak budu jednat s ním, odplatím každému podle jeho činů!“ (Mišlej 24,29).

2.5.3 *Finanční kompenzace pro poškozeného*

Většina rabínů se v otázce odvetných trestů přiklání k názoru rabiho Šimona bar Jochaje: „Oko za oko se týká peněz.“¹⁰³ Za zranění je tak požadována finanční náhrada (tzn. oko má cenu poškozeného oka, zub má cenu vyraženého zubu apod.).¹⁰⁴ Rabi Papa to vyvozuje z ustanovení o udeření jiného člověka:¹⁰⁵

„Když se muži dostanou do sporu a jeden druhého uhodí kamenem nebo pěstí, ale on nezemře, nýbrž je upoután na lůžko a zase vstane, a může vycházet o holi, bude pachatel bez viny; poskytne pouze náhradu za jeho vyřazení z práce a zajistí mu léčení.“ (Šemot 21,18-19).

Podle Rambama lze předpokládat, že to samé lze vzáhnout i na jiná zranění.¹⁰⁶ Rána kamenem nebo pěstí jistě zanechá bouli nebo modřinu, z čehož lze vyvodit, že text vysvětluje *bouli za bouli a modřinu za modřinu*.

Jak lze naplnit ustanovení „Jak činil, tak mu bude učiněno.“ (Vajkra 24,19) vysvětluje rabejnu Bachja: „Udělal něco zlého (zranil) a něco zlého se mu stane (za zranění zaplatí pokutu)“.¹⁰⁷

¹⁰³ BT, Bava kama 83b.

¹⁰⁴ BT, Sanhedrin 79a,b; BT, Ketuvot 32b; BT, Bava kama 83b; 84a; RAŠI, Šemot 21,24-25; Rabejnu Bachja, Šemot 21,24; Sifre, Devarim 190,16; Mechilta deRabi Šimon bar Jochaj, Šemot 21,24; Mechilta deRabi Jišmael, Šemot 21,24.

¹⁰⁵ DAVIS, J. F. 2005. *Lex Talionis in Early Judaism and the Exhortation of Jesus in Matthew 5*. London: Bloomsbury Publishing, 2005, s. 171.

¹⁰⁶ BT, Bava kama 83b-84a; Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,5.

¹⁰⁷ Rabejnu Bachja, Šemot 21,24.

Možnost takové interpretace vychází ze slov a skutků Šimšona, kdy ukradení své ženy odplatil spálením úrody, a to i přesto, že řekl: „Jak činili mně, tak jsem učinil jim“ (Šoftim 15,11). Také v tomto případě tedy bylo zlé odplaceno zlým, nikoliv stejným.

Rambam proto odmítá chápat uříznutí ruky (dlaně) doslovně dokonce i v případě, že šlo o ruku ženy, která při hádce nebo rvačce¹⁰⁸ mužů sáhla muži na jeho intimní místa a Torat Moše ji k tomuto trestu výslovně odsuzuje: „Bez slitování jí usekneš ruku (resp. *dlaň*)“ (Devarim 25,12), jak již bylo zmíněno.

Podle Rambama toto ustanovení znamená: „Nebudeš mít soucit při stanovení částky, kterou je povinen zaplatit. Nemůžeš říkat: Je chudý a nechtěl mu úmyslně ublížit, proto se nad ním slituji...“¹⁰⁹

Rabíni vyvozovali nutnost finanční kompenzace místo zraňování ještě z jiných ustanovení Torat Moše:

- (1) Rabi Elazar vycházel z textu: „Kdo ubije nějaké dobytče, nahradí je, kus za kus“, hebr. *nefeš tachat nefeš* (Vajikra 24,18), kde by v případě, že by nešlo o finanční kompenzaci, bylo požadováno usmrcení člověka za zabití zvířete nebo by bylo požadováno usmrcení zvířete člověka, který usmrtil zvíře poškozeného.¹¹⁰
- (2) „Kdo ubije dobytče, nahradí je.“ (Vajikra 23,21), obdobně jako je ubití zvířete spojeno s poskytnutím náhrady, je také bití člověka spojeno s peněžní náhradou škody.¹¹¹ Vysvětlení je prosté: „Vždyť se neříká: Pokud někdo zabije tvého koně, zabij jeho koně. Ale říká se: Vezmi si jeho koně. K čemu by ti bylo zabití koně? Podobně je tomu, když ti někdo usekne ruku.“¹¹²
- (3) Škola rabiho Chiji vycházela z ustanovení *jad bejad* (Devarim 19,21), které nechápala jako *ruku za ruku* nýbrž jako „poškození ruky bude zapláceno rukou“ (tj. ruka dá pokutu za poškození ruky).¹¹³
- (4) Škola rabiho Jišmaela se odvolávala na ustanovení *jiten mum* - zmrzačí (Vajikra 24,19), kde se sloveso *jiten* (doslova: *dá*) podle nich může vztahovat pouze na peněžní náhradu.¹¹⁴
- (5) Rabi Ula vyvodil tuto povinnost z analogie s případem znásilnění (při kterém jistě také došlo minimálně k zraněním, která nebyla trvalá) nezasnoubené

¹⁰⁸ V Tanachu „není blíženo určeno, o jakou bitku šlo. Zdůrazněna je aktivita ženy - ta bitce pouze nepřihlíží.“ BENEŠ, J. 2012. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent - Orion, 2012, s. 188.

¹⁰⁹ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,4.

¹¹⁰ Mechilta deRabi Jišmael, Šemot 21,24.

¹¹¹ BT, Bava kama 83b.

¹¹² Kuzari 3,47.

¹¹³ BT, Bava kama 84a.

¹¹⁴ BT, Bava kama 84a; Srov. Šemot 21,23; BENNO, J. 1992. *The Second Book of the Bible: Exodus*. USA: KTAV Publishing House, 1992, s. 38.

panny, kdy musí násilník také zaplatit pokutu a není zraňován (ani bičován nebo kamenován): „Dá otcí té dívky padesát šekelů stříbra...“ (Devarim 22,29).¹¹⁵

(6) Nechama Leibowitz přidává ještě jeden důležitý argument. Trest za neúmyslné poranění ženy byl stanoven *modřinu za modřinu* (Šemot 21,25). Za předpokladu, že by šlo doslovně o zranění za zranění, byl by trest přísnější, než za úmyslné udeření pěstí nebo kamenem, za které je požadována pouze finanční kompenzace: „Když se muži dostanou do sporu a jeden druhého uhodí kamenem nebo pěstí, ale on nezemře, nýbrž je upoután na lůžko (a zase vstane), pachatel poskytne pouze náhradu za jeho vyřazení z práce a zajistí mu léčení.“ (Šemot 21,18-19).¹¹⁶

(7) Podle židovských mystiků je odkaz na finanční kompenzaci, která má být za škodu vyplacena, skryt ve slovech *ajin tachat ajin* (*oko za oko*). Výraz *ajin* je psán hebrejskými písmeny *ajin - jod - nun*. Podle Gaona z Vilna je odkaz na finanční kompenzaci skryt ve slově *tachat*, které doslova znamená *pod*.¹¹⁷

Některé rabíny zneklidňovalo, že ani pokuta nemůže být spravedlivá. Stejná částka byla pro bohatého směšná, pro chudého zničující. Rambama zase zneklidňovalo, proč bylo řečeno *zranění za zranění*, když při soudech je v těchto případech vyžadována pouze „peněžní náhrada za zranění“¹¹⁸. Pachatel by si měl uvědomit, že za zranění, které způsobil, si plně zasluhuje, aby byl spravedlivě potrestán stejným zraněním.¹¹⁹ Bůh je však neskonale milosrdný (protože ví, že svět založený pouze na spravedlnosti by neobstál¹²⁰) a umožňuje člověku, aby se z takového rozsudku vykoupil zaplacením pokuty.¹²¹

Pozemský soudce na rozdíl od nebeského musí být přísný (spravedlivý), protože „v rozsudku není místo pro milosrdenství“.¹²² Trest má být odstrašující a výchovný. Pachatel nesmí získat dojem, že může páchat svévolnosti beztrestně, protože vše vyřeší jeho peníze. Pachatel by měl cítit lítost a zahanbení nad tím, co spáchal, a měl by požádat poškozeného o odpuštění.¹²³

¹¹⁵ BT, Ketuvot 32b.

¹¹⁶ LEIBOWITZ, N. 2005. *Iyunim – Weekly insights on the Parasha with commentaries by Nehama Leibowitz, za"l. Eye for Eye*. [online]. [cit. 2020. 08. 09.] Dostupné na internete: <<http://archive.jewishagency.org/nechama-leibowitz/content/23848>>.

¹¹⁷ KAHN, A. [s. a.] *Lex Talionis: Law and Ethics Mishpatim (Exodus 21-24)*. [online]. [cit. 2020. 03. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.aish.com/tp/i/moha/48961051.html>>.

¹¹⁸ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,2. 5.6.

¹¹⁹ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,3-6.

¹²⁰ Berešit raba 12,15.

¹²¹ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,3.

¹²² BT, Ketuvot 84a.

¹²³ Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 4,9-11.

2.5.4 Výše náhrady za zranění a její stanovení

Pokuta měla odpovídat míře poškození.¹²⁴ Odlišovaly se dva základní druhy poškození. Trvalá poškození - ztráta oka, zubu, ruky nebo nohy (Šemot 21,24) hodnotu člověka snižovala.¹²⁵ Většina z těchto zranění znesnadňovala nebo přímo znemožňovala práci dočasně nebo trvale. Drobnější poškození - popálenina, otlačenina a modřina (Šemot 21,25) hodnotu člověka nesnižovala.¹²⁶

Podle rabínského práva musela osoba, která zranila jinou osobu, vyplatit poškozenému náhradu za všechny typy poškození, pokud byly útokem způsobeny. Maximálně mohlo dojít k pěti typům škod (primární poškození a čtyři sekundární ztráty) a jejich pokutování:¹²⁷

- 1) *Nezek* je trvalé zranění, které snižuje hodnotu člověka. Odškodnění za *nezek* je částka, kterou získáme, když odečteme hodnotu člověka, kterou měl na trhu s otroky bez zranění, od hodnoty člověka s trvalým zraněním, které mu pachatel způsobil.¹²⁸ Podle Rašiho: „Kdo oslepil oko svého druha, dá mu náhradu za jeho oko. Dá mu toliko kolik se snížila jeho cena, kdyby byl prodán na trhu.“ Hodnotu otroka určoval nejen jeho věk a schopnosti, nýbrž i zdravotní stav.
- 2) *Caar* je bolest a utrpení, za které musí být také stanovena kompenzace.
- 3) *Ševet* je ztráta mzdy, když poškozený není kvůli zranění schopen vykonávat svou práci. Pachatel neplatí skutečnou ušlou mzdu, o níž poškozený přišel, protože již zaplatil „*nezek*“, který zohlednil míru jeho trvalé újmy.
- 4) *Rifuj* - *uzdravení* jsou náklady na léčbu poškozeného.¹²⁹
- 5) *Bošet* je náhrada za způsobené ponížení a hanbu v případě, že byly způsobeny úmyslně (podle názoru některých rabínů byl útok muže na jiného muže v námi zkoumaném případě úmyslný a z toho důvodů byl také útok na ženinu důstojnost úmyslný).¹³⁰ Ve rvačce mohlo dojít nejen k jejímu udeření, nýbrž i k dalším zahanbujícím úkonům, jakým bylo například odhalení jakékoliv části jejího těla.¹³¹

Velikost finanční náhrady se tak stupňovala podle toho, zda žena přišla jen k nějaké modřině a šrámům, nebo k vážnému a trvalému zranění.¹³²

¹²⁴ BT, Bava kama 83b-84a; Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,2.

¹²⁵ Raši, Berešit 21,25.

¹²⁶ Raši, Berešit 21,25.

¹²⁷ Mišna, Bava kama 8,1; BT, Bava kama 83b; Mechilta deRabi Šimon bar Jochaj 21,25.

¹²⁸ BT, Bava kama 83b; RAMBAM, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,2.

¹²⁹ BT, Bava kama 84a.

¹³⁰ BT, Bava kama 26b-27a; 83b; Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik 1,1; 3,8.

¹³¹ BT, Ketuvot 66a.

¹³² BT, Bava kama 83b; 84a.

Závěr

Starověké zákoníky okolních zemí Izraele hodnotily spáchaný čin a formulovaly požadavky na jeho odškodnění podle toho, k jaké třídě poškozený patřil. Torat Moše na rozdíl od nich požaduje stejné právo pro všechny: „Budete mít jediné právo jak pro hosta, tak pro domorodce. Já jsem Hospodin, váš Bůh.“ (Vajikra 24,22).

Torat Moše tím odhaluje jedinečnou dialektiku vztahu mezi Bohem a jednotlivci podle úrovně lidské víry a poslušnosti Božím příkázáním a ustanovením.¹³³

Neúmyslný útok na ženu a její nenarozené dítě je vnímán v kontextu starověkého právního systému především jako poškození vlastnických práv muže, než jako „útok na osobnost ženy.“¹³⁴ Přesto se v rabínském judaismu projevuje snaha nahradit ženě také duševní a emoční újmu, kterou utrpěla (žena má právo na bolestné a určitou náhradu za ponížení, které jí bylo způsobeno) za předpokladu, že útok přežila.¹³⁵

Text Torat Moše, kterému jsme se věnovali, chrání matku a její nenarozené dítěte a varuje každého, kdo by svým nerozvážným jednáním, byť neúmyslně, způsobil předčasný porod ženy nebo dokonce potrat jejího dítěte (což obojí velkou měrou ohrožuje její život).

Smrt, kterou pachatel způsobí, není nikdy singulární. Smrt jedné bytosti znamená smrt všech lidí, které z ní mohli v budoucnu žít (počet těchto potenciálních bytostí nelze stanovit).¹³⁶ Z toho důvodu bylo řečeno, že „kdo zabije jednu lidskou bytost, je vnímán, jako by zabil celý svět plných lidských bytostí.“¹³⁷ Dokonce tak pachatel může být vinen smrtí mesiáše (v případě syna) nebo matky mesiáše (v případě dcery).

Cílem zkoumaného ustanovení navzdory tomu, jak zlého činu se pachatel dopustil, byla pouze kompenzace škody. Záměrem je narovnáni porušené rovnováhy

¹³³ Blíže k tomuto tématu viz.: NABERGOJ, I. A. 2019. Foundational literary forms in the bible. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 4, s. 855-875.; SKRALOVNIK, S. 2015. Relative and absolute poverty in Hebrew and in classical and new testament Greek. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2015, roč. 75, č. 1, s. 79-98.; PLATOVNJAK, I. – SVETELJ, T. 2019. To live a life in Christ's Way: The answer to a truncated view of transhumanism on human life. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 3, s. 669-682.; PAVLÍKOVÁ, M. – ŽALEC, B. 2019. Struggle for the human self and authenticity: Kierkegaard's critique of the public, established order, media, and false Christianity. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 4, s. 1015-1026.; ROUBALOVA, M. – KALUGINA, O.A. – KRALIK, R. – KONDRLA, P. The end of the Kingdom of Judah and its echoes in the Jewish calendar. In *Xlinguae*. ISSN 1337-8384, 2020, roč. 13, č. 3, s. 194-205 a další.

¹³⁴ JACOBS, S. 2020. *Deathblows to a Pregnant Woman – What Restitution Was Required?* [online]. [cit. 2020. 08. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.thetorah.com/article/deathblows-to-a-pregnant-woman-what-restitution-was-required>>.

¹³⁵ Blíže in Rambam, Mišne Tora, Hilchot chovel umazik.

¹³⁶ Rabejnu Bachja, Šemot 21,1.

¹³⁷ BT, Sanhedrin 37.

v mezilidských vztazích. Torat Moše se jeho pomocí snaží zabránit rvačkám mezi muži (bratry) poukazem na to, jak hrozné věci se při nich mohou stát. Nejednoznačnost hebrejského textu Torat Moše tento cíl ještě umocňuje, protože i když v praxi byla rabíny vyžadována pouze peněžní kompenzace, text je formulován tak, aby se rváč obával, že za zmařený život bude požadován jeho vlastní život a za poškození těla bude poškozeno jeho vlastní tělo.

Nejednoznačnost zkoumaného textu (nalezi jsme jedenáct možností jeho interpretace) v otázce, kdo byl v uvedeném případě zabit a zraněn, je rovněž pozitivní, protože umožňuje aplikaci tohoto vzorového případu na velké škále případů, k nimž mohlo v praxi dojít.

Bibliografie:

- BENEŠ, J. 2012. *Směrnice a řády. Zákoník v Páté knize Mojžíšově*. Praha: Advent – Orion, 2012. ISBN 978-80-7172-874-0.
- BENNO, J. 1992. *The Second Book of the Bible: Exodus*. USA: KTAV Publishing House, 1992. ISBN 13: 9780881250282.
- BÍČ, M. 1975. *Exodus – Leviticus. Druhá a třetí kniha Mojžíšova. Starý zákon, překlad s výkladem. II*. Praha: Kalich, 1975.
- CVETEK, R. – CVETEK, M. 2018. The concept of respect in the bible and in modern sciences: A descriptive model of respect in interpersonal relations. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722/2018, 2018, roč. 78, č. 3, s. 855-869.
- DAVIS, J. F. 2005. *Lex Talionis in Early Judaism and the Exhortation of Jesus in Matthew 5*. London: Bloomsbury Publishing, 2005. ISBN 0-567-04150-6.
- FISHBANE, M. 1985. *Biblical Interpretation in Ancient Israel*. New York: Oxford University Press, 1985.
- FROMM, E. 1996. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-28-6.
- HOUTMAN, C. 2000. *Exodus. III*. USA: Peeters – Leuven, 2000. ISBN 9789024261949.
- JACKSON, B. S. 2006. *Wisdom Laws: A Study of the Mishpatim of Exodus 21:1-22:16*. Oxford: University Press, 2006. ISBN 13: 9780198269311
- JUHANT, J. – STRAHOVNIK, V. 2011. Is an empathic society of dialogue possible? In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2011, roč. 71, č. 4, s. 495-509.
- KRAŠOVEC, J. 2019. God's justice between punishment and forgiveness in the Hebrew bible. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 4, s. 877-890.
- MAIMONIDES, M. (RAMBAM) – TOUGER, R. E. (ed.). 1989. *Mishneh Tórah, Hilchot Yesodei HaTórah: The Laws, Which Are the Foundations of the Tórah*. Moznaim: Pub Corp, 1989. ISBN 9780940118416.

NABERGOJ, I. A. 2019. Special features of Jewish laments and mourning rituals in honor of the dead in an anti-semitic environment. In *Traditiones*. ISSN 0352-044, 2019, roč. 48, č. 2, s. 19-47.

NABERGOJ, I. A. 2019. Foundational literary forms in the bible. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 4, s. 855-875.

PAVLÍKOVÁ, M. – ŽALEC, B. 2019. Struggle for the human self and authenticity: Kierkegaard's critique of the public, established order, media, and false Christianity. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 4, s. 1015-1026.

PLATOVNJAK, I. – SVETELJ, T. 2019. To live a life in Christ's Way: The answer to a truncated view of transhumanism on human life. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2019, roč. 79, č. 3, s. 669-682.

ROUBALOVA, M. – KALUGINA, O.A. – KRALIK, R. – KONDRLA, P. The end of the Kingdom of Judah and its echoes in the Jewish calendar. In *Xlinguae*. ISSN 1337-8384, 2020, roč. 13, č. 3, s. 194-205.

SKRALOVNIK, S. 2015. Relative and absolute poverty in Hebrew and in classical and new testament Greek. In *Bogoslovni Vestnik*. ISSN 0006-5722, 2015, roč. 75, č. 1, s. 79-98.

TIŇO, J. (ed.). 2013. *Komentáře k Starému zákonu: Exodus. III*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. ISBN 978-80-7141-766-8.

VYMETALOVA HRABAKOVA, E. – KONDRLA, P. – VLASOVA, V. K. – DMITRICHENKOVA, S. V. – PASHANOVA, O. V. 2020. Human as the protector of creation. In *Xlinguae*. ISSN 1337-8384, 2020, roč. 13, č. 3, s. 13-21.

WESTBROOK, R. 1986. Lex Talionis and Exodus 21, 22-25. In *Revue Biblique*. ISSN 2547-2135, 1986, roč. 93, č. 1, s. 52-69.

Internetové zdroje:

DAAT ZKENIM (Šemot). [s. a.]. [online]. [cit. 2020. 08. 10.] Dostupné na internete: <https://www.sefaria.org/Daat_Zkenim_on_Exodus?lang=bi>.

FLAVIUS, J. A. [s. a.]. *Flavius Josephus of the Antiquities of the Jews*. [online]. [cit. 2020. 12. 11.] Dostupné na internete: <<https://penelope.uchicago.edu/josephus/ant-1.html>>.

JACOBS, S. 2020. *Deathblows to a Pregnant Woman – What Restitution Was Required?* [online]. [cit. 2020. 08. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.thetorah.com/article/deathblows-to-a-pregnant-woman-what-restitution-was-required>>.

JICCHAK BEN MOŠE Z VÍDNĚ. [s. a.]. *Or zarua*. [online]. [cit. 2020. 12. 11.] Dostupné na internete: <https://www.sefaria.org/Ohr_Zarua?lang=bi>.

JUDAEUS-SPECIAL LAWS. [s. a.]. *Filón Alexandrijský*. [online]. [cit. 2020. 03. 09.] Dostupné na internete: <https://www.loebclassics.com/view/philo_judaeus-special_laws/1937/pb_LCL320.473.xml>.

KAHN, A. [s. a.] *Lex Talionis: Law and Ethics Mishpatim (Exodus 21-24)*. [online]. [cit. 2020. 03. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.aish.com/tp/i/moha/48961051.html>>.

LEIBOWITZ, N. 2005. *Iyunim – Weekly insights on the Parasha with commentaries by Nehama Leibovitz, za"l. Eye for Eye*. [online]. [cit. 2020. 08. 09.] Dostupné na internete: <<http://archive.jewishagency.org/nechama-leibowitz/content/23848>>.

MEDAN, Y. 2017. *An Eye for an Eye*. [online]. [cit. 2020. 10. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.etzion.org.il/en/%E2%80%9Ceye-eye%E2%80%9D>>.

MOŠE BEN MAIMON (RAMBAM). 5737. *More nevuchim*. [online]. Jerusalem: Ústav rabína Kooka, 5737. [cit. 2020. 15. 11.] Dostupné na internete: <<http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/more/shaar-2.htm>>.

PIATTELLI, D. 1995. Zedaqa: Pursuit of Justice and the Instrument of “Ius Talionis”. In *Israel law review* [online]. 1995, vol. 29, no. 1-2 [cit. 2020. 18. 10.] Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1017/S0021223700014540>>.

SAADJA GAON (Šemot). [online]. [cit. 2020. 08. 10.] Dostupné na internete: <<https://www.sefaria.org/person/Saadia%20Gaon>>

ThDr. Marie Roubalová, PhD.

Husitská teologická fakulta
Univerzita Karlova v Prahe
Pacovska 350/4, 140 00 Praha
Česká republika
marie.roubalovahtf@cuni.cz

Prof. ThDr. Roman Kralik, ThD.

Russian language department
RUDN University
Miklukho-Maklaya street, 6
117198 Moscow
Russian Federation
roman.kralik73@gmail.com

Doc. PaedDr. Miroslav Tvrdoň, PhD.

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Tr. A. Hlinku 1, 949 01 Nitra
Slovenská republika
mtvrdon@ukf.sk

ThDr. Mgr. Hedviga Tkáčová, PhD.

Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovecká cesta 1B, 034 01 Ružomberok
Slovenská republika
hedwiga.tkacova@gmail.com

Doc. ThDr. Patrik Maturkanič, PhD.

Vysoká škola aplikované psychologie, s.r.o.
Akademická 409, 411 55 Terezín
Česká republika
korespondenčný autor
patrikmat@seznam.cz

Doc. ThDr. Ľubomír Hlad, PhD.

Katedra náboženských študií, Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Slovenská republika
lhlad@ukf.sk